

Ծ Ա Ղ Ի Կ

Մ Ա Ն Կ Ա Ն Յ

Շ Ա Բ Ա Թ Ա Կ Ա Ն Ն Ա Ն Դ Է Ս

Դաստիարակութեան եւ Կրթութեան

ԾԱՂԻԿ ՄԱՆԿԱՆՑԵՐ կը հրատարակուի ամէն ուրբաթ օր, իբաց առեալ Յունիս եւ Յուլիս ամիսները, Բաժանորդագիրն է ԿԱՆԻՒԿ, Պօլսոյ եւ գաւառաց համար, տարեկան 50 դանեկան. վեցամսեայ 25 դանեկան, եռամսեայ 15 դանեկան. Այլ երկրաց համար 42 ժրամբ: Իւրաքանչիւր թիւը կ'արժէ 50 փարս, Գաւառներէն դրոսնաբուրք ալ կ'ընդունուի: Բաժանորդագրութեան համար դիմել առ Տնօրէն—Խմբագիր Միհրան Ասֆանդ, Էսկի Ջապրիէ հասցէսի թիւ 61, Նշան Կ. Պերպէրեանի տարանը:

ՏԱՐՐԱԿԱՆ ԸՆԹԱՑՔ

Ի Ր Ա Գ Ի Տ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Օ Դ

Տղաքներս, եթէ այս սենեկին ամէն կահ կարասիները դուրս հանեմք, յետոյ մենք ալ դուրս ելնեմք, ի՞նչ կը մնայ ներսը:

— Բան մ'ալ չմնար:

— Ես ալ այդ պատասխանին կ'սպասէի: Տեսնեմք թէ իրա՞ն այդպէս է:

Եթէ պատուհաններէն մին կէս մը բանամ եւ թռչուն մի թող տամ ներս, ի՞նչ կ'ընէ հոս այն թռչունը:

— Կը թռչտի...

— Այո, կը թռչտի եւ կը ջանայ փախչիլ երթալ սենեկէն: Կուգայ ասպակիներուն զարնուիլ անատեն մենք վախնալով որ անոր վնաս մը հասնի, այսպէս ասպակիներուն զարնուելով, եթէ բանամք պատուհանները ի՞նչ կ'ընէ թռչունը: — Կը թռչի՛, օդին մէջ կ'երթայ:

— Հիմա քիչ մը մտածեցէք. գիտէք թէ թռչուններն օդին մէջ կը թռչին: Քիչ մը

առաջ ի՞նչ բանի մէջ կը թռչէր ուրեմն մեր թռչնիկը:

— Սենեկին օդին մէջ:

— Ուրեմն այս սենեկին մէջ, ուր կ'ընէինք թէ բան մ'ալ չմնար, բան մը կը մնայ եւ ան ալ օդն է:

Մենք օդին մէջ կ'ապրինք. օդը ամեն տեղ մեր բոլորածին է, 60,000 մեթր բարձրութեամբ կը պատէ գերկիրը: Քանի որ օդով կ'ապրինք, կը հասկնաք անշուշտ թէ արժան է քիչ մ'անով զբաղիլ:

Երբ որ կ'ուզէք նոր առարկայ մը ճանշնալ, նախ զայն կը գիտէք, այնպէս չէ՞. յետոյ կ'ուզէք զանի շօշափել եւ մինչեւ անգամ ճաշակել: Երբ թոյլ կը տրուի ձեզ մի միայն գիտել զայն, եւ ուրիշ ոչինչ, դո՛ւ չէք լինիր: Արդարեւ գիտէք դուք թէ այսչափը չբուեր՝ ձեզի տալու համար յըստակ եւ որոշ գաղտնիքներ այն իրաց վրայ զորս չէք ճանշնար:

Օդին գալով, թոյլ կուտամ ձեզ գիտել զայն, շօշափել, ճաշակել եւ նոյն իսկ հոտոտել: Ջանացէք ուրեմն կարելի եղածին չափ լու ճանշնալ օդը:

— Միհրան, այս սենեկին մէջի օդը կը տեսնե՞ս:

— Հարկաւ ոչ, բայց ինչո՞ւ համար չտես-

նուիր ան: Երբ թռչուն մը, բաց օդին մէջ թռչելու համար, կ'երթայ պատահանաց ապակիներուն զարնուիլ, պատճառն այն է որ ապակիները չտեսներ: որովհետեւ թափանցիկ և անգոյն են անոնք: Լոյսն առանց զգալի կերպով տկարանալու, ապակիներուն մէկ կողմէն միւս կողմը կ'անցնի, այնպէս որ ապակիները չեն տեսնուիր, բայց իրենց ետեւը դրուած առարկաները կը տեսնուին: Շատ յստակ ջուրն ալ ապակիին պէս թափանցիկ է:

Եւ սակայն ապակին ու ջուրը, օդին բաղդատմամբ շատ զգալի, շատ ծանր և շատ կարծր մարմիններ են. ուրեմն տարօրինակ բան մը չէ. որ այս սենեկին օդը չեմ կարող տեսնել:

Ահաւասիկ խիստ յստակ ապակիի մը կը տոր, փոքր փորձի մը համար, վայրկեան մը ձեր ձեռքը կուտամ գայն:

Ձեր գրասեղանին վրայ կտոր մը ձերմակ թուղթ դրէք: Քիչ մը հեռու կեցէք անկէ, իբր թէ կարդալու բան մ'ունենայիք: Ձեր աչքին և թուղթին միջև, գրեթէ կէս ճամբան, ճիշդ թուղթին դէմ բռնեցէք ապակույ կտորը:

— Ի՞նչ գունով կը տեսնէք ապակին:

— Գոյն չունի...:

— Ձերմակ կը տեսնեմ...:

— Այդ պատասխաններէն, ոչ մին և ոչ միւսը ճիշդ է բոլորովին: Հիմա կրնաք ձեր սխալն ուղղել:

Վահէ՛, դու կ'ըսէիր թէ ապակին ձերմակ կը տեսնես. այնպէս չէ՞: Արդ՝ ձերմակ թուղթին տեղ տետրիդ դեղին կափարիչը դիր և նորէն նայէ. Ի՞նչ գունով կը տեսնես ապակին:

— Դեղին...:

— Որովհետեւ տետրիդ կափարիչը դեղին է: Կարմիր սլիտի տեսնէիր, եթէ կարմիր թուղթ մը դրուած ըլլար տետրիդ դեղին կափարիչին տեղ:

Քանի որ ապակույն մէջէն թուղթին գոյները կը տեսնէք ճիշդ այնպէս, ինչպէս որ առանց ապակույ կը տեսնուին, ուրեմն ապակին և ոչ մէկ գունով կը տեսնէք:

Հիմա առէք նորէն ձերմակ թուղթը և ապակույ կտորին կտրուածքին մէջէն անոր նայեցէք: Ի՞նչ գունով կը տեսնէք գայն:

— Կանաչ գունով:

— Այո՛, աղօտ կանաչ գունով: Հետեւ-

բար ամէնէն յստակ, ամէնէն թափանցիկ ապակին գոյն մ'ունի, ընդհանրապէս կանաչագոյն է ան: Բայց որպէս զի այս գոյնը աչքի զարնէ, պէտք է որ բաւական հաստկէկ ապակույ մը մէջէն նայուի:

Մի և նոյն բանը կրնանք ըսել նաև ջրին համար:

Գետերը, մեծ լիճերը, ծովը կապտագոյն կամ կանաչագոյն կ'երևան մեզ. որովհետեւ անոնց մէջի ջուրը շատ է: Բայց երբ այս ջրերը պղտոր չըլլան և գաւաթ մը մինչև իր եզրերը լեցնեմք սոյն ջրով, բոլորովին անգոյն կ'երևայ գաւաթին մէջինը:

Տեսնեմք թէ օդն ալ այսպէ՞ս է:

Երբ մեզմէ բաւական հեռի գտնուած ծառերու, տուներու, լեռան մը նայելու ըլլանք, այնպէս մը կ'երեւայ մեզ թէ մեր և այդ առարկայից մէջ կապտագոյն կազ մը կայ: Օդը գեղեցիկ եղած ատեն, որչափ որ այս հեռավորութիւնը մեծ ըլլայ, այնչափ կապտո գոյնը գոյ կ'ըլլայ. որովհետեւ անատեն այդ առարկաները խիստ թանձր օդախաւի մը մէջէն կը տեսնեմք: Քիչ մ'առաջ ապակույն գոյնը տեսնելու համար ինչ որ դիտել տուի ձեզ, նոյնը կը պատահի և այս պարագայիս մէջ: Օդը՝ ապակիէն աւելի թափանցիկ և վճիտ ըլլալով, անգոյն կ'երևայ մեզ, երբ փոքր տարածութիւն մը ունենայ, բայց քանի օդախաւն երթալով թանձրանայ, այնչափ աւելի իր կապտո գոյնը զգալի կը լինի: Ահա ասոր համար է որ երկինքը կապտո կ'երևայ երբ օդը գեղեցիկ է, չոր և անամպ: Այսպէս, բարեկամներս, կարելի է տեսնել օդը:

— Բայց կրնա՞ք շօշափել գայն:

— Այո՛. — Ո՛չ. — Այո՛...:

— Ձեմ զարմանար որ ամէնքդ համաձայն չէք այս կէտին վրայ:

— Պետրոսն ըսաւ. Այո՛, կարելի է գայն շօշափել: Ուրեմն, բարեկամս, բաց ձեռքդ... գոցէ՛ հիմա: Ի՞նչ բռնեցիր:

— Ոչ ինչ.

— Արդարեւ օդը մատերուդ մէջ տեղերէն փախաւ և ձեռքիդ մէջ բան մը չես զգար: Քանի որ ձեռքիդ վրայ բան մը չես զգար, կրնանք ուրեմն ըսել թէ բան մը չես շօշափեր:

Բայց և այնպէս շօշափելեաց զգայարանաց միջոցաւ կրնաք օդոյ կայ ըլլալը հասկընալ եթէ պզտիկ հնարք մը բանեցնէք:

Տետրդ աջ ձեռքդ ա՛ռ և ձախ ձեռքիդ վրայ շարժէ զայն :

Այս անգամ բան մը կ'զգաս . քանի որ օդը կուգայ ձեռքիդ զարնուիլ, մորթիդ այնպիսի տպաւորութիւն մը կ'ընէ որ կարծես թէ խիստ կակուղ և խիստ անօր բանի մը վրայէն թեթեւ մը կ'անցնես ձեռքդ : Այսպէս քանի մը պայմաններով կըրնամք տեսնել օգը, և շօշափելօք ալ կը հասկնամք անոր կայ ըլլալը :

(Շարունակելի)

Գ. Ա. ՄԱԼԱԹԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՏԱԽՈՐ ՃԱՄԲՈՐՏՈՒԹԻՒՆ (1)

Նաբօլիի ծոցէն յառաջանամք դէպ ի հիւսիս : Կը տեսնեմք Վօլդուռնօ գետին բերանը՝ որու վրայ՝ դէպ ի ներսօք կը գտնուի Կապուա քաղաքը : Կ'անցնիմք Կաէդա փոքր նաւահանգստին առաջէն՝ որ ունի արմատաց, գինեոյ, ձէթի եւ մրգեղինաց արտածութիւն : Քիչ մը ևս շարունակելով ճամբանիս դէպ հիւսիս, ահա կը հասնիմք Օսդիա փոքր ու աննշան նաւահանգիստն որ շինուած է Տիբերիսի բերանը : Կը յիշէք թէ Քրիստոսէ 640 տարի առաջ՝ Անկոս Մարկիոս՝ Հռոմայ Դ. ըդ թագաւորը շինել տուաւ այս նաւահանգիստն : Օսդիայէն դէպ արեւելք՝ Տիբերի երկու ափանց վրայ և 10 բլուրներու միջև կը գտնուի Հռոմ : Ո՛րքան յիշատակներ եւ խօսելու արժանի ո՛րչափ բաներ կան այս քաղաքին վրայ : Բայց ամենէն առաջ բան մը կայ որ սրտիս ցաւ եղած է, այն է տեսնել մարդիկ ոմանք՝ որւնք կ'ելլեն և մեր պատմութեան առաջին շրջանը՝ իբր զուտ առասպել եւ շինծու, կ'արհամարհեն ու կը ծաղրեն : Չտեսմք Պարոններ, թէ հին ազգաց պատմութեանց սկիզբները ի՞նչ անհեթեթ առասպելներ և անտանելի խենդութիւններով կը պատմուին : Բայց ինչո՞ւ հեռուն երթամք, երբ հիմայ Տիբերիսի եւ Հռոմայ վրայ կը խօսիմ ձեզ, կը յիշէք թէ Հռոմէական աւանդութիւնն ի՞նչ կ'ըսէ Հռոմուլոսի և Հռեմոսի վրայ : Այս երկուորեակներն Տիբեր գետը կը նետուին, նոյն

միջոցին գետը յորդած լինելով՝ ջուրերը Ալպանին լեռան ստորոտը կը ձգեն այս մանկիկները : Վերջը—աղէկ ուշադրութիւն ըրէք— էդ գայլ մը կուգայ եւ . . . փափկասիրտ մօր մը պէս կաթ տալով կը սնուցանէ զանոնք : Ի վերջոյ՝ հովիւ մը դիպուածաւ կը գտնէ այս հրաշալի մանկիկներն ու կ'որդեգրէ զանոնք : Այսպէս չըսե՛ր աւանդութիւնը Հռոմայ հիմնադիր Հռոմուլոսի և իւր եղբորն համար :

Հապա սա հնութեան ամենէն իմաստուն ու քաղաքակրթեալ ճանչցուած Յունաց նախնիքներու՞ն (Պելասքացւոց) ինչ ըսենք՝ որոնք երգում պատառ կ'ընէին թէ՛ անպատճառ գետնէն ծնած են :

Հիմայ այս առասպելաց հետ մեր աւանդութիւնն ալ բաղդատենք :

Ամբարտաւան հսկայ մը՝ բռնաբար իբրեւ ինքզինքն գերիշխան տէր եւ աստուած պաշտել տալու կ'ելլէ : Վեհա՛ճն ու կտրիճ անձ մ'ալ, կ'արհամարհէ այս անիրաւ պահանջումն՝ եւ ճշմարիտ Աստուծոյ եւ իւր բաղիին վստահացած՝ նորա արժանաւոր պատիժը կուտայ :

Կը տեսնէք թէ ինչ պատուաբեր բնական և գեղեցիկ դիւցազնութեամբ մը կ'սկսի մեր պատմութիւնն : Այս պարագայն դիտմամբ յիշեցուցի ձեզ, Պարոններ, որպէս զի «մեկ բան գիտեմք» ըսելով՝ մեր ազգային ու եկեղեցական սրբազան աւանդութիւնները թեթեամտութեամբ չափել ու դատելու չ'ենէք ապագային :

Հիմայ դառնանք մեր խօսքին :

Կ'ըսէի թէ՛ Հռոմ հին ու անուանի քաղաք է հիմեալ՝ Քրիստոսէ 754 տարի առաջ : Հռոմ հին ատենը կը կոչուէր Քաղուհի ալսարհի՝ որովհետեւ բոլոր ծանօթ աշխարհի տիրած էր, և այսօր իւր մէջ կ'պարունակէ հին դարերէ մնացած հոյակապ յիշատակարաններ եւ կամ անոնց մնացորդները՝ ինչպէս, Կոլիզէ թատրոնը, Հռոմէական կայսերաց պալատներ, Տիսոսի, Կարակալլայի, Դիոկլետիանոսի ջերմուկները Սեպսիմիոս Սեվերոսի, Կոստանդիանոսի, եւ Տիսոսի յաղթական կամարները . Տրայիանոսի սիւնը . Ֆօրումը՝ որ էր ընդարձակ հրապարակ եւ ժողովատեղի, Ալբիանոս կայսեր դամբարանը, գետնափորներ ևն : Ասոնցմէ ի վատ՝ Հռոմ ունի այսօր 15 հրապարակ, 60 աղբիւր, 300 չափ եկե-

(1) Տես թիւ 4 :

ղեցի: Այլ ամենէ մեծ ու փառաւորն է Ս. Պետրոսի հրաշակերտ կաթողիկէն, երեւելի է նաեւ Վատիկանու պալատը որ է աթոռ Հռոմայ պապին, Գեղարուեստից վարժարանը, Գրատունը, Հնութեանց թանգարանը ևն:

Մեկնիմք Օսէիայէն դէպ ի հիւսիս և կը տեսնեմք Զիվիքավէֆիա, մեծ ու վաճառաշահ նաւահանգիստ՝ Հռոմէն իբր 80 քիլոմետր դէպ ի հիւսիսային արևմտ: Ունի նաւարան, եւ մեծ արտահանութիւն մերինոսի բուրգի, գինւոյ, ձէթի, մետաքսի, և աղած ձկան: Շարունակելով կ'անցնիմք Բիոմպլինո փոքր նաւահանգիստին եւ Էլպա կղզւոյն մէջտեղէն որոյ մայրաքաղաքն է Բորգո-Ֆէրալո: Հոս աքսորուեցաւ Նաթոլէոն Պոնապարթ՝ 1814ին: Հասանք Լիվորնո՝ Թոսքանայի ամենէն ընդարձակ և Միջերկրականի ամենէն նշանաւոր վաճառատեղիներէն մին է: Ունի ընդարձակ յարաբերութիւն Մեծն Բրիտանիոյ, Մարսիլիոյ, ընդհանրապէս Միջերկրականի նաւահանգստաց եւ Արեւելից հետ: Իւր գլխաւոր արտածութիւնքն են ձէթ, մետաքս, ճարպ, յարդէ գլխարկ, արմոիք, ասուեղէն, ներկի նիւթեր ևն:

Կ'անցնինք Արնո գետոյն բերնին առաջէն՝ ուսկից քիչ հեռի կը գտնուի Բիզա՝ որ էր հին ատեն առանձին հասարակապետութիւն: Զենովայի ծոցին մէջն եմք: Ահա Սփէցցիա ամուր եւ ապահով նաւահանգիստըն՝ համանուն ծոցին վրայ: Ունի նաւաչինութեան դործարաններ և զինուորական կարեւոր դիրք: Փոքր նաւահանգիստ մը ևս այն է Զիւլպարի՝ և ահա հասանք ձեցնովա: Այս քաղաքն կիսաշրջանակ ամրիթատորնի մը ձևով կը բարձրանայ համանուն ծոցին վրայ: Մեծ, վաճառաշահ և ամուր նաւահանգիստ է ձեցնովա (165,000 բնակչօք): Ունի հին պալատներ, զարդարուն եկեղեցիներ, թատրոնք, Համալսարան, Գեղարուեստից, Բարձրագոյն վարժարան, հարուստ գրատուններ, նաւային վարժարան ևն: Զենովա ծովու ճամբով գլխաւորապէս կը հաղորդակցի Իտալական նաւահանգիստներէ ի զատ նաեւ Թունուզի, Եգիպտոսի, Թուրքիոյ, Հնդկաստանի, եւ արևմտեան կողմէն ալ Անգլիոյ, Ֆրանսայի և Նոր Աշխարհի հետ: Զեցնովա ունի թէ՛ ձեռարուեստական և թէ՛ բուսական հարստութիւն՝ իբր նիւթ

արտաքին վաճառականութեան: Այս քաղաքն մինչև 1805 ծովային երեւելի Հասարակապետութիւն մ'էր: Կը յիշէք թէ ձեցնովա կը հպարտանայ մեծ մարդու մը հայրենիքն եղած ըլլալուն՝ այն է Քրիստափոր Գոլումպոսի որ գտաւ Նոր Աշխարհը 1492ին: Զենովայէն դէպ արևմուտք մեկնելով յաջորդաբար կը տեսնեմք Սալօնա ամուր ու վաճառաշահ նաւահանգիստն որ ունի նաւարան, ծովային վարժարան, եւ բաւական բանուկ վաճառականութիւն: Բորթո-Մորիցիո ունի ազնիւ ձէթ, կանեփ, բրինձ և չոր պտուղներ: Իտալիոյ արևմտեան մասին փոքր եւ վերջին նաւահանգիստն է Սան Ռէմօ ուսկից շարունակելով ճամբանիս դէպ արևմուտք, կը հասնիմք ՖՐԱՆՍԱ:

(Շարունակելի)

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Ուսուցիչ Պատմ. և Աշխարհագրութեան

ՄԻՋԻՆ ԸՆԹԱՑՔ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵՁՈՒ

ՎԱՐՔ ՅՈՀԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ(*)

Ապա այրն թէ՛ ոչ կամօք՝ աղաբողոն արկեալ գնայր ի տուն իւր, և երթեալ մտանէր ի մէջ ընտանեաց իւրոց, ասէր ցկին իւր և ցընտանիս. Արիք, կամք յաղօթա՞: Եւ նոքա ասեն, Մօլիս դու, դե՞ռ ուրեմն հարաւ ի քեզ՞, Իսկ նա ասէ. Արիք, կամք յաղօթա, վասն զի երէց եմ: Իսկ նոքա զարմացեալ մերթ չիկնէին, մերթ ծիծաղէին, մինչև բազում անգամ յամառեալք՝ ապա ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթա ընդ նմա: Ապա ասէ կինն ցայրն իւր. Ո՞չ դու երախայ՞ էիր, և չէիր մկրտեալ: Ասէ այրն ցկին իւր. Որ արարն զիս երէց՝ ապշեցոյց զիս, չեա յիշել եւ ոչ ես յիշցի զայդ ասել ցնա. զիս երէց արար, եւ զձին սանձաւ թամբաւ առ և անց: Եւ ասին ցայրն ընտանիք նորա, յարիցես անդէն գնասցես առ եպիսկոպոսըն եւ ասասցես. Մկրտեալ չէի զի՞

(*) Տես թիւ 7.

արարեր զիս երէց: Եւ ասէ Յոհան, սա-
փորով միով ջուր բերէք: Եւ առեալ
զջուրն էարկ զգլխով նորա եւ ասէ.
Երթ, մկրտեցի զքեզ: Եւ արձակէր զայ-
նն վաղվաղակի յիւրմէ: Բուզ. Դպ. 2. 8
(Շարունակելի)

1. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՔ

1. Թէ. թէպէտ: 2. Ոչ կամօք. չուզելով,
առանց ուզելու: — Ոչ մակարայը երբեմն,
իր մասնիկ, գոյականներու եւ ածականնե-
րու կը յարի՝ հակառակը ցուցնելու կամ
անոնց գոյութիւնը ժխտելու համար. ինչ-
պէս, ոչ Աստուած, ոչ է, ոչ ժողովուրդ,
ոչ բարի, ոչ սակաւ, ոչ բազում: Ըստ այ-
սմ ըսուած է. Մեռաւ ոչ գովութեամբ:
Ած գնոսա ոչ բռնութեամբ: Ոչ կամօքին
նոյնանշաններն են՝ ակամայ, տկամայ կա-
մօք, յակամայ կամս, յանկամս, յոչ կա-
մայ, բռնի:

3. Կամք յաղօթս. փոխանակ ըսելու՝ կայ-
ցուք յաղօթս. աղօթենք, աղօթքի կենանք:
Ապառնւոյն Ա. եւ Գ. դէմքերը իւր հրա-
մայական գործածուած ժամանակ, երբեմն
տեսնուած է որ փոխանակ ապառնւոյ՝ դըր-
ուած է սահմանական ներկայ. ինչպէս, Ա-
սէ Կայէն յՀարէլ. եկ երթա՛մ, Եր-
թիցուք, շրջեցուք) ի դաշտ զօստանել:
Թոյլ տուք նմա, թող անիծանէ (անիծցէ)
այնպէս. թող անարգէ՛ (անարգեսցէ), զիս:
Եկ առաքեմ (առաքեսցի) զքեզ առ Յեսսէ:

4. Մոլիս դու, դե՞ ուրեմն հաբաւ ի քեզ,
խենդեցար դուն, դե՞ մտաւ մէջդ, այ-
սինքն դիւահարեցա՞ր: Հարկանեմ բայը երբ
կը նշանակէ միտել, խորել, անցնել, ի նախ-
դրիւ տրական խնդիր կ'առնու: Այսպէս
ըսուած է. Մի ոմն ի զինուորացն ա՛ւ ըս-
պունգ լի քացախով, եւ հարեալ յեղեգան՝
ետ ըմպել Յիսուսի: Հարին զգլուխն ի նի-
գակի: — Հարկանեմ պարզապէս՝ զարնել,
ծեծել, նշանակութեամբ, կ'առնու սեռի
խնդիր. ինչպէս, Որ հարկանէ զծնօս քո:
Դադարեցին ի հարկանելոյ զՊօլոս: — Բայց
երբ տաճկ. չարփմագ նշանակէ, կ'առնու զ
նախդրիւ սեռական, ինչպէս, Կալաւ զման-
կունս քո եւ եհար զհարի: Զի մի հարցես
զհարի զտոն քո: Իսկ հարկանիմ չէզոք բայը
երբ նշանակէ սիրահարիլ, կ'առնու ի նախ-
դրիւ տրական խնդիր. ինչպէս, Ի կնոջն

զնելոյ հարաւ Տիրիթն: Մեծապէս սիրով
հարեալ էր ի նմա: Յուդա հարաւ յաս-
ուածս օտարս: Երբ նշանակէ ինքզինքը բանի
մը տալ, կ'առնու ի նախդրիւ հայցական.
Ինչպէս, հարկանել ի փափկութիւն, յար-
բեցութիւն, յազահութիւն եւն, կը նշանա-
կէ, ինքզինքն փափկութեան, արբեցու-
թեան, ազահութեան եւն. տալ:

5. Ի՞նչէն բազում անգամ յամառեալք ապա
ուրեմն հաւանեցան կալ յաղօթս ընդ նմա.
այնպէս որ շատ անգամ յամառելով յանձն
առին վերջապէս անոր հետ աղօթելու: —
Յամառեալք. անց. ընդուն. ընութեան
խնդիր է հաւանեցանին: Զէզոք եւ կրաւո-
րական բայերուն անց. ընդունելութիւն-
ները, երբ սեռական տէր բայի չունին,
երբեմն կրնան յողնակի դրուիլ, եթէ յոգ-
նակի է դիմաւոր բայն որուն կը վերաբե-
րին ինչպէս, Դարձեալ ի Բարիտնէ զսե-
ղանն կանգնեցին: Հայոյեալք՝ օրհնեմք,
բաւբասեալք՝ աղաչեմք:

6. Երախայ. անկնունք՝ որ մեծահասակ
պիտի մկրտուի:

7. Սափորով միով ջուր բերէք. սափոր մը
ջուր բերէք: Փոխանակ սափոր մի ըսելու,
սափորով միով ըսուած է: Չափ ցուցնող
հայցական հոլով ընութեան խնդիրը կրնայ
գործիական հոլով ալ դրուիլ. ինչպէս, Եմ-
մաուս հեռի էր յերուսաղէմէ հարիւր եւ
վաթսուէն ասպարիգաւ: Ամուրն Բեթսոյի-
րայ մերձ է յերուսաղէմ իրրեւ ասպարիգոֆ
հինգ: Գինի ստումանաւ: Զուր բաժակաւ
(գաւաթ մը ջուր):

2. ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ Ի ԳՐԱԲԱՐ

1. Այն մարդը բռնի փիլոն հագնելով
իւր առնը գնաց

— Այն այն ոչ կամօք արկեալ աղաբողոն
գնաց ի տուն իւր:

2 Զէր ուզեր իւր ընտանեաց մէջ մտնել.

— Ոչ կամէր մտնել ի մէջ ընտանեաց իւ-
րոց:

3. Ի՞նչ կ'ըսէր իւր կնոջը եւ ընտանիքին:

— Զի՞նչ ասէր ցկին իւր եւ ցրնանիս:

4. Երբեմն ամօթէն կը կարմրէր, երբեմն
կը խնդար,

— Մերք շիկներ, մերք ծիծաղեր:

5. Վերջապէս յանձն առաւ խնժի հետ
աղօթելու:

— Ապա ուրեմն հաւանեցաւ կալ յաղօթս
ընդ իս:

6. Ձիւ քահանայ ընողը մեկնեցաւ ,

— Որ արարն զիս երէց մեկնեցաւ :

7. Ձին սանձովը թամբովը առաւ գնաց :

— Ձնին սանձաւ քաւքաւ առ եւ անց :

8. Ելլես դարձեալ երթաս բժշկին և Ըսես . ինչո՞ւ մեր տունը չեկար , երբոր կանչեցինք զքեզ :

— Յարիցես անդրէն գնացես առ բժիշկն եւ ասացես . զի՞ ոչ եկիր ի տուն մեր , յորժամ կոչեցաւն զքեզ :

9. Գաւաթ մը ջուր բերէ՞ք , չատ ծարաւի եմ :

— Բերէ՛ք ջուր բաժակաւ , ծարաւի եմ յոյժ ,

10. Ջուրը առնելով եղբօրս գլխուն վրայ թափեցի :

— Առեալ զջուրն արկի գզլխով եղբօր իմոյ :

3. ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Երբեմն որ յարաբերական դերանունը փոխելով իւր հոլովը կ'առնու յարաբերելոյն հոլովը . ինչպէս , եւ զիս ջնջեա ի դպրութենէն՝ յորմէ գրեցեր . փոխանակ ըսելու՝ յորում գրեցեր :

Աշակերտը հետեւեալ յարաբերականները վերագրեալ կանոնին համեմատ յարաբերելոց հետ համաձայնեցնէ :

1. Մեկնեցաւ ի գեղջէ անտի յորում բռնակեալ էր զամս չորս . . . յորմէ . . . :

2. Հասաք հոսսի ուրեմն ի քաղաքն զոր նշմարէաք ի հեռուստ . . . յոր . . . :

3. Հատուցի զաւանդն որ տուաւ ինձ . . . զոր . . . :

4. Կախեցին զաւազակն որ ձերբակալ եղել յոստիկանացն . . . զոր . . . :

5. Տաճարս այս շինեցաւ ի ձեռն ճարտարպետին զոր ահա տեսանէք . . . որոյ . . . :

6. Գտաք զբաժակն որով հայր քո ըմպէր ջուր . . . զոր . . . :

4. ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Աշակերտը պարտի գտնել

4 բառ բարդեալ՝ երկու գոյական է .

— Գանձատուն . աղբերակն . ծովեզր . գայլակորիւն :

4 բառ բարդեալ գոյականէ եւ բայանունէ .

— Կրկտակերտ . շնորհազարդ . ատենախօս . ցրտահար :

4 բառ բարդեալ՝ ածականէ եւ գոյականէ .

— Քաջատոհմ . սրունկն . տափունչ . երկայնահեր :

4 բառ բարդեալ՝ մակբայէ և բայանունէ .

— Երագագիր . քաջընթաց . չատախօս . լայնածաւալ :

4 բառ ոս մասնկամբ ածանցեալ

— Անձկոտ . բորոտ . նախանձոտ . շիկնոտ

4 բառ ին մասնկամբ ածանցեալ

— Լուսին . ջերմին . չնչին . մթին .

4 բառ ու մասնկամբ ածանցեալ

— Քսու , հատու , հասու , ազդու

Մ. ԱՍՔԱՆԱԶ

ԸՆԹԱՅԲ ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Ծ Ո Յ Ս

ՅԱՏԱԿԱԳԻԾ

Գիտէ՞ք որ յոյսը քաղցր զգացում մ'է . առանց յուսոյ մարդ չապրիր՝ ըսուած է , եւ իրաւամբ . յոյսը դժուարութեանց մէջ զմեզ կը զօրացնէ , լաւագոյն ապագայի մը պատկերով ներկային դառնութիւնքը կը քաղցրացնէ , վիատելոյն խրախոյս , տկարին քաջութիւն կուտայ :

Երկնից այս պարգեւը անբաժան է մեզմէ մեր բոլոր կենաց մէջ . ամենէն թշուառ մարդն անգամ բոլորովին անյոյս չէ , եւ ասով է որ անտանելի վիճակաց մէջ ալ դարձեալ մարդ կենաց կը յարի , ապրիլէ՛կ ուզէ :

Ամէն վիճակի մարդիկ եւ ամէն հասակի մարդիկ ալ կը յուսան :

Յուսոյ քաղցրութեանց , կենաց մատուցած նպաստից , յաջողութեան հասնելու համար անոր անհրաժեշտ պէտքին վրայ գրեցէ՛ք . երեւակայեցէ՛ք զանազան վիճակի , մանաւանդ դժուարին աշխատութեանց , տառապանաց մատնուած մարդիկ , որք յուսոյ շնորհիւ կը տանին իրենց ծանրակիր բեռը . բանտարկեալը բանտին մթութեան մէջ , մշակը արեւուն կիզիչ ճառագայթից տակ , ձկնորսը՝ ծովուն ալեաց վրայ , հանքագործը՝ մութ եւ գէճ գետնափորին մէջ , զինուորը պատերազմի կրակին մէջ . . . Մտածեցէ՞ք նաեւ այլ եւ այլ հասակի մարդոց վրայ , տղուն , երիտասարդին , հասուն մարդուն եւ ծերունւոյն , եւ

ըսէք թէ ամէնքն ալ իրենց յոյսերը, աղըն-կալութիւնները չունին՝, եւ ի՞նչ են անոնք: Մինչեւ մահուան դուռը կը յուսայ մարդ-գերեզմանին խաւարը լուսաւորողն ալ յոյսը չէ՞, — անմահութեան յոյսը . . . :

ԸՆԴԱՅՆՈՒՄՆ

Յոյսն է գերազոյն պարգեւ երկնից առ մարդկութիւն: Նա մի բարերար հրեշտակ է որ երկրի վերայ կ'ընկերանայ մարդկային էակին քայլերուն որորանէն ցգերեզման: Առանց նորա ո՞րքան տխուր և տաժանագին պիտի լինէր կեանքը, մինչդեռ նա կը գեղեցկացնէ զայն, թշուառութեան բաժակին մէջ մխիթարութեան երկնածոր շիթեր կը կաթեցնէ, վարդեր կը ցանէ այն սայրասուր փշոց վերայ որք կը քստմնեցնեն յաճախ զուղին կենաց, եւ նսեմ ներկայն կը լուսաւորէ զուարթագին՝ այն երանաւէտ ապագային ցոլիւք զոր կ'ընծայէ մեր աչաց իբրեւ հեռաւոր հորիզոն լուսափողիող: Այո՛, առանց Յուսոյ, որ՝ միշտ բռնած մեր ձեռքէն՝ կը քայլէ մեզ զուգընթաց, որ կը սրտապնդէ զմեզ՝ երբ վհատութիւն կը թուլացնէ մեր ոգիքն, և որ կը յարուցանէ զմեզ՝ երբ կ'ընկճումք եւ և կ'անկնիմք ոգեսպառ, մարդն, նոյն իսկ ա՛յն որ ամենէն աւելի նպաստաւորեալ է բնութենէն, չպիտի կարէր ի գործ դնել ո՛չ մին իւր խորհուրդներէն, դիմել ի կէտ նպատակի իւր ճգանց, կատարել այն մեծ գործեր որք անհատից և ժողովրդոց երջանկութիւնն կը յօրինեն, և մինչեւ իսկ անկարելի պիտի լինէր կեանքն, — զի ապրիլ առանց յուսոյ՝ չէ կեանք, այլ տանջանք դժոխքմբեր: Ուստի և Տանդէ, որ դժոխոց արհաւիրքն է երգած, ոչ այլով իւրիք յաջողած է ահաւորագոյն զայն բնծայել՝ բայց եթէ գնելով նորա դրանց վերայ զայս արձանագիր. « Ամենեքին որ մտնէիք ի բա՛ց քողէ՛ գնոյս: »

Եւ ստուգել թշուառագոյն էակն իսկ կը յուսայ: Տե՛ս սա եղկելին որ երկար տարիներէ հետէ կը հեծէ մութ բանտի մը խորն, կենդանւոյն թաղուած մի գերեզմանի մէջ ուր չի թափանցեր արփենւոյն մի նշոյլն, ձեռներն ծանրաբեռնեալ չղթայիւք, հեռի մարդկան և իւր սիրելեաց ընկերութենէն, իբրեւ սնունդ չունենալով այլ ինչ՝ բայց մի չորարեկ պատառ հացի զոր ամէն օր դա-

ժան բանտապանն կը նետէ նմա արհամարհանօք. և սակայն այդ թշուառն կը յուսայ. կը յուսայ թէ մի օր պիտի կաղանայ դատաւորաց սիրտն և թէ պիտի ներեն իւրեան վայելել երկնից լոյսն, եւ իւր երազոց մէջ, պարգեւք Յուսոյ, կը մոռնայ հէքն իւր շղթայներն և կը ներհէ խաղաղ:

Ահա՛ երկրագործն՝ իւր բահին վերայ կը քած՝ կ'աշխատի անդուլ, ճակատ քրտնաթոր, արևուն հրատեղաց ճառագայթից տակ: Ահա՛ ձկնորսն, ծովու կռակաց վերայ տարուբեր, կ'սպասէ, առ ոչինչ գրելով քամին որ կը փչէ ցրտաշունչ: Զմին կը քաջալերէ ապագայ հնձոց տեսիլն, և զմիւսն՝ մի հարուստ որսոյ յոյսն: Օրն ի բուն ստորերկրեայ խաւարչտին բովուց մէջ կ'աշխատի հանքագործն՝ մի դժնդակ մարտ մղելով բնութեան դէմ և զժայռս խորտակել ճգնելով. բայց իւր տաժանելի վաստակոց մէջ իւր մտաց առջեւ կը պատկերանայ ուրախութիւնն իւր մանկամարդ կնոջ ու մատաղ զաւակաց, երբ երեկոյին դառնայ յիւր տնակ տանելով նոցա սնունդ և ջերմութիւն՝ արդիւնք իւր քրտանց. և այս պատկերն, այս յոյսն կը կազդուրէ զնա, և եռանդագին յառաջ կը տանի դիւր վաստակ, համ: բուրելով զիւր գործին որ կը խոստանայ նրմա զայդ երանութիւն:

Ի պատերազմ կը դիմեն այդ զինուորք. կ'երթան դիմագրաւել վտանգաց, սովու, մերկութեան, մահուան. բայց կ'երթան աշխոյժ, գրեթէ զուարթ: Է՞ր. — զի կը ժպտի նոցա հեռուէն Յոյսն՝ կարկառելով առ նոսա պսակն յաղթութեան կամ մարտիրոսութեան. կա՛մ պիտի յաղթեն և փառազարդ սլակաւոր պիտի դառնան իւրեանց սիրելեաց գիրկն, և կամ արեանց դաշտին վերայ պիտի անկնին նահատակ սիրոյ հոյրենեաց, և Պատմութիւն պիտի անմահացնէ իւրեանց անուանքն:

Կը յուսանք ամէն վիճակաց մէջ, և ամէն հասակի մէջ: Մանուկն ցնծագին կը կատարէ իւր հօր կամ դատարարակին պատուէրն՝ յուսով վարձուցն զոր խոստացան նրմա: Երիտասարդն յուսալից կը նետուի այն ձեռնարկութեանց մէջ յորս փառք կ'որոնէ, և կը ծաղրէ ամէն խոչընդոտն, ամէն վտանգ որ ընդ առաջ կ'ենէ նմա: Կատարեալ մարդըն կ'աշխատի համբերատար՝ կատարելով իւր ընտանեաց հօր և քաղաքացւոյ պարտ-

քերն, իւր զաւակաց ապագայն յարդարելոյ, իւր ազգի ճակատագրաց բարւոքման նըստատելոյ եւ ինքեան պատրաստելոյ համար մի անդորրաւէտ ու պատուական ծերութիւն: Ալեւորն ստուգիւ չունի այլ եւ բազում ինչ յուսալ յաստիս. նա աւելի անցելոյն մէջ կ'ապրի քան ապագային, յիշատակներով կը սնանի մանաւանդ քան յուսով. բայց միթէ զո՞ւրկ է ամենին ի յուսոյ. — ո՛չ երբեք. նա կը յուսայ երկարաձգել բազում տարիներ իւր կեանքն, որ ո՛րչափ մօտենայ յիւր վախճան՝ ա՛յնչափ եւ սիրելի կը լինի նմա, եւ վայելել դեռ ընդ երկար քաղցր հովանին այն ծառոց զոր տընկեց ու ոռոգեց, սէրն իւր զաւակաց ոյց երջանկութեան զոհեց իւր առոյգ տարիներնու եռանդն ու կորով, դիւրակեցութիւն՝ պտուղ իւր վաստակոց եւ խնայողութեանց, եւ մանաւանդ յարգանքն իւր քաղաքակցաց:

Իսկ երբ յանգ կը հանէ իւր աստարէզն ծերունին, որսէս եւ նա զոր մահուան մանգաղն տարածած կը հնձէ կենաց հովտն, այդ յետին ու գերագոյն վայրկեանն եւս ո՛չ ապաքէն ո՛րեք է Յոյս, կեցած օրհասականին մահճին քով, զուարթադէմ, լուսաճաւատ, ժպիտ ի շրթունս, մէկ ձեռքով բըռնած ջահ մի որ կը լուսաւորէ գերեզմանի ստուերներն, եւ միւսով մատնանիչ առնելով զերկին, անմահութեան օթեվանն, հանգիստ ձգնութեանց առաքինւոյն, եւ զապագայն ուր պիտի ապրի իւր անունն իւր սերնդեան եւ իւր գործոց մէջ:

Այսպիսի՛ է Յոյս, բարեկամ Թշուառութեան, խրախոյս Աշխատութեան, նեցո՛ւկ Մարդկութեան:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԱՆ

ԳԱՂԻԵՐԷՆ ԼԵՋՈՒ

ԳԱՂԻԵՐԷՆ ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԵԱՄԲՔ

1. LE CHOU MONSTRE.

(DIALOGUE)

UN CHAUDRONNIER. — Barbier, regardez un peu ces belles têtes de choux¹, dans ce jardin-là²; comme elles sont gros-

ses³ ! C'est prodigieux.

LE BARBIER. — En vérité⁴, ces choux n'ont rien de remarquable⁵. En faisant mon tour de France⁶, j'en ai vu un⁷ qui était beaucoup plus grand que⁸ la maison du curé, que vous voyez là-bas⁹.

LE CHAUDRONNIER. — C'est beaucoup dire¹⁰. Cependant je me souviens d'avoir travaillé à un certain chaudron qui était bien aussi grand que l'église, y compris le clocher¹¹.

LE BARBIER. — Vous voulez rire, chaudronnier; mais je vous avertis que vous ne me ferez pas gober¹² vos bourdes. Aussi grand que l'église ! Eh ! je voudrais bien savoir ce qu'on aurait pu faire d'une chaudière aussi démesurée¹³, à moins que ce ne fût pour s'en servir en guise d'église¹⁴; on économisait les cloches.

LE CHAUDRONNIER. — Vous n'y êtes point¹⁵, barbier. C'était tout simplement pour y faire bouillir des choux grands comme des maisons de curé.

(FRANZOSISCHES LESEBUCH
Par Dr. L. GEORG)

2. ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆՔ

1. Regardez un peu ces belles têtes de choux, նայեցէ՛ք (մէկ մը)սա կաղամբի գեղեցիկ գլուխներու: Un peu, քիչ մը, եւ սատ աւելի իրրեւ թարմօտար. այսպէս եւ նաեւ երբ կ'ըսեմք Dites-moi un peu (ըսէ՛ք ինձ, ըսէ՛ք ինձ մէկ մը) — Beau (bel, beaux, belle, belles), գեղեցիկ, բնութեան արտագրութեանց վրայ ըսուելով, կը նշանակէ այնպիսի իրեր որոց գեղեցիկ երեւոյթը կը խոստանայ լաւ վայելում. ըստ այսմ կ'ըսուի նաեւ une belle récolte (գեղեցիկ առատ հունձք մը), de beaux blés (գեղեցիկ՝ հասկածաւ ցորեններ), de beaux fruits (գեղեցիկ՝ լաւ հասունեցած պտուղներ), de beaux bestiaux (գեղեցիկ՝ պարարտ արջառներ) եւն: — Tête, գլուխ, կը նշանակէ աստ ինչ ինչ տեղոց վերին մասը, գլուխը. այսպէս եւ նաեւ tête d'artichaut (կանկարի գլուխ), tête de pavot (խաշիւաչի գլուխ) եւն: — Choux (կաղամբ) x ով յօգնակի եղած է. ou վերջաւորեալ գոյականներէն 7 հատը (bijou գոհար, caillou կայծքար, chou կաղամբ, genou ծունկ, hibou բու, joujou խաղալիկ, pou ոջիլ): x կ'առնուի յօգնակիի մէջ, մնացեալ յօգնակիի կազմութեան ընդհանուր կանոնին համեմատ s կ'առնուի, ինչպէս des trous (ծակեր), des clous (բռեւներ) եւն: Այս եւ այլ մի բանի պարագայներու մէջ s ին տեղ x գրուիլը մնացորդ մ'է հին գաղերէնի յորում տնուանց վերջն անձայն մնացող s ին տեղ տեխտի կը գործածուէին նաեւ x եւ z. զոր օր. voix (ձայն) բառը անխտի կը գրուէր

voix, vois, voiz. նոյնպէս nez (քիթ) կը գրուէր նաեւ nes: Այս պատճառաւ է դարձեալ որ եղակին մէջ x և z վերջաւորեալ բառեր ալ s ով վերջաւորելոց պէս անփոփոխ կը մնան յոգնակի մէջ. le fils, les fils (որդերը), la croix, les croix (խաչերը), un nez, des nez (քիթեր) ևն:

2. Dans ce jardin. Լà, այդ (դա՛) պարտիզին մէջ. գարիերէնի մէջ ցուցական ածականներն են ce (ար. եղ. ce livre, այս գիրքը), cet (ար. եղ. ձայնաւորով կամ անձայն h ով սկսող բառից առջեւ, cet enfant, այս տղան), cette (իգ. եղ. cette plume, այս գրիչը) և ces (ար. և իգ. յոգ. ces livres, այս գրքերը, ces enfants, այս տղայքը, ces plumes, այս գրիչները): Երբ ուզուի ցոյց տալ թէ անձը կամ իրը զորմէ կը խօսուի՝ մօտ է մեզ թէ հեռու է մենէ, գոյականէն վերջը միութեան գծով մը կը յաւելուի՝ ci մօտութիւն, là հեռաւորութիւն ցուցնելու համար. ce jardin-ci այս (մօտ) պարտիզը, ce jardin-là այդ (հեռուի) պարտիզը:

3. Comme elles sont grosses! Ո՛րքան (քանի՜) խոնր են — Comme զարմացական խօսքերու սկիզբը կը նշանակէ ի՛նչպէս, ո՛րչափ, ո՛ր աստիճան, որպէս աստ. այսպէս կ'ըսուի. Comme il est changé! ո՛րքան փոխուած է. Comme il est bon! Ո՛րքան բարի է ևն: Comme ունի ուրիշ զանազան առումներ. — Որպէս, իբրեւ, չափ, պէս, (բազմաթիւութիւն, նմանութիւն). Des choux grands comme des maisons de curé (ժողովրդապետի տանց չափ մեծ կաղամբներ), տե՛ս բնագրին մէջ վարը. je l'ai aimé comme un frère (իրբեւ եղբայր մը սիրեցի զնա), en paix comme en guerre (ի պատերազմի որպէս ի խաղաղութեան), muet comme une tanche (սինկայի մը պէս համբ), un homme comme lui (անոր պէս, անոր աստիճանը մօրդ մը). — tout comme, համաճախ, tout comme moi (բոլորովին ինձ նման). — comme cela (comme ça) (ստանկ նման, ոչ աղէկ ոչ գէշ), il se porte comme cela (comme ça) ոչ աղէկ է ոչ գէշ, ստանկ. — Il est comme cela (իբրբեւ նաւորութիւնն աստանկ է). Un homme comme il faut, (լաւ ըլկերութեան վերաբերող շնորհքով մարդ մը). — plus որով, որովհետեւ. Comme il ne se trouva rien dessous, les applaudissements se renouvelèrent avec plus de fureur. (Որովհետեւ տակը բան մը չգտնուեցաւ, ծափահարութիւնք նորոգուեցան աւելի մօլեգնութեամբ). — Երբ, մինչ. Comme il disait ces mots, du bout de l'horizon etc. La Font. (Երբ այս խօսքերը կ'ըսէր, ահա հորիզոնին ծայրէն ևն. Comme si, իբր ա՛յնք, իբրեւ քէ. Comme si tout devait finir avec cette vie. (իրբեւ թէ ամէն ինչ պարտէր վերջանալ այս կենաց հետ). — Comme quoi, քէ ի՛նչպէս, քէ ի՛նչ կերպով. Je vais vous raconter comme quoi la chose se passa. (Հիմա՛յ պատմեմ ձեզ թէ ինչ կերպով իրը տեղի ունեցաւ):

Grosse (խոշոր) իգականն է gros ածականին՝ կազմուել կը կնութեամբ վերջին բաղաձայնին և ապա յաւելումը անձայն օի: Ասոր պէս իգական կ'ըլլան նաեւ հետեւեալ ածականք. bas (ցած), gras (պարարտ), las (յոգնած), épais (թանձր), exprès (բարորշ), profès (ուխապիր), nul (օչինչ, չնչին), gen-

til (ազնուական, սիրուն), paysan (չինական), sot (տխմար), vieillot (ծերուկ), pâlot (տգուռնակ), եւ mufti el (օր. éternel յաւիտեական), eil (օր. pareil նման), en (օր. arménien հայկական), on (օր. mignon, փոքրիկ, սիրունիկ) և et (օր. muet համբ) վերջաւորեալ ածականք, բաց ի այս վերջին յանգով 6 ածականներէ (complet կատարեալ, concret թանձրացեալ, secret գաղտնի, discret զգուշաւոր, inquiet անհանգիստ, replet յոյժ գէր), որք ածականաց իգականի կազմութեան ընդհանուր կանոնի համաձայն իրենց ծայրը անձայն e մը կ'առնուն ու t էն առջի e ն կը փոխեն è ի (complète, concrète, ևն). միւսներուն իգականներն են ապա basse, grasse, lasse, épaisse, expresse, professe, nulle, gentille, paysanne, sott, vieillot, pâlotte, և — elle (éternelle), — eille (pareille), — enne (arménienne), — onne (mignonne), — ette (muette):

4. En vérité (մկբ.) usուգիւ, աղաւիւ: En նախադրութիւնը միտնալով այսպէս ինչ ինչ գոյականաց ածականաց ու նախադրութեանց հետ իր կազմէ մակբայական ասացումներ (locutions adverbiales). այսպէս են նաեւ en effet (իրօք, արդարեւ), en conséquence (բառ այնմ), en vain [ի զուր], en général (ընդհանրապէս), en particulier [մասնաւորապէս, ի մասնաւորի], en bas [վարը], en haut [վերը, ի վեր], en arrière [յետո, դէպ հետեւ], en avant [յառաջ, դէպ յառաջ], en outre [բաց աստի]:

5. Ces choux n'ont rien de remarquable, Այս կաղամբք նշանաւոր բան մը չունին: Rien բառը, անորոշ դերանուն, կը նշանակէ բուն բան մը, ինչ, և երբ ne ժխտական մակբայով չէ ընկերացեալ այնժամ ունի հաստատական իմաստ. Personne n'ose plus avoir peur de rien [Ոչ ոք այլ եւս կը համարձակի բանէ մը երկիւղ ունենալ]. երբ ժխտական մակբայով է, յայտնի կամ զեղչեալ, յայնժամ կը նշանակէ ոչ մէկ բան, ոչինչ. Il n'a rien appris. [Բան մը չէ ուսած]. Qu'avez-vous à répondre? [Ի՞նչ ունիք պատասխանելու]. — Rien [օչինչ], այսինքն je n'ai rien à répondre. — Այսպէս է jamais, personne բառերուն ալ համար: Jamais առանց ժխտականի կը նշանակէ երբեք, ո՛ր եւ է ժամանակ. C'est le plus grand artiste qui ait jamais existé. [Մեծագոյն արուեստագէտն է այն որ երբեք գոյութիւն ունեցած ըլլայ], իսկ ne ի հետ կը նշանակէ ոչ երբեք. On ne verra jamais son pareil. [Ոչ երբեք անոր նմանը պիտի տեսնուի]. կամ զեղչեալ ձեւով. Le reverrez-vous? [Զայն պիտի տեսնէ՞ք վերստին]. — Jamais [Ոչ երբեք]. — Personne նոյնպէս առանց ne ի կը նշանակէ մէկը, ոք, ո՛ր եւ է մէկը. Personne a-t-il mieux peint que Raphaël. [Մէկը Ռաֆայէլէն աւելի լաւ նկարած է]. իսկ ne ով յայտնի կամ զեղչեալ, ոչ ոք, ոչ մէկը. Personne n'est si sot que celui qui se croit le plus fin. (ոչ ոք ա՛յնքան տխմար է որքան այն որ ինքզինքը ամենէն նրբամիտը կը կարծէ):

Rien de remarquable. Գիտել պէտք է որ rien, quelque chose, autre chose, quoi? que...? անորոշ և հարցական դերանունաց վերաբերող ածականք de նախադրութիւնը կուզեն իրենցմէ յառաջ եւ կը դրուին միշտ արական եղակի. quelque chose de

bon [լաւ բան մը], montrez-nous autre chose de beau, [ուրիշ գեղեցիկ բան մը ցուցու՛ր մեզ], quoi de plus profond que le coeur d'un homme? [ի՞նչ բան աւելի խոր քան մարդու մը սիրտը], qu'y a-t-il de nouveau? [ի՞նչ կայ նոր]:

Remarquable ածականը կազմուած է remarquer [դիտել, նկատել] բային արմատին վրայ յաւելնալով able մասնիկը որ կուտայ ներգործական կամ կրաւորական կարելութեան նշանակութիւն և կը պատասխանէ մեր ելի և ական մասնկանց. այսպէս կազմած է գաղիւնէն բազմաթիւ ածականներ, adorable [պաշտելի], aimable [սիրելի], admirable (զարմանալի), durable (տեւական), épouvantable (սոսկալի), croyable (հաւատարի), recevable (ընդունելի), percevable, [հաւաքելի, ըմբռնելի], punissable, guérissable—iss մասնկան միջադրութեամբ—(պատժելի, բժշկելի), variable [փոփոխական], explicable [բացատրելի], secourable [օգնական եւ օգնելի] ևն. որք ածանցեալ են adorer, aimer, admirer, durer, éprouver, croire, recevoir, percevoir, punir, guérir, varier, expliquer, secourir ևն, բայերէն:

6. En faisant mon tour de France, երբ Եւրոպայի ընդ Գաղիս, Գաղիոյ մէջ իմ պոյսս ընելու տեսն. Faire son tour de France, d'Europe ևն կ'ըսուի արհեստաւորի մը համար որ քաղաքէ քաղաք կը ճամբորդէ իւր արհեստն ի գործ դնելով: Faire le tour de... կը նշանակէ... Երջանք ընել, faire le tour du monde, աշխարհի Երջանք ընել [շրջագիծը պատել]. faire un tour de promenade, կամ միայն faire un tour, պոյսս մը ընել:

7. J'en ai vu un, [անոնցմէ, կողմաբներէն] հոս մը տեսայ:

8. Qui était beaucoup plus grand que... որ Եւս աւելի մեծ էր քան... Beaucoup մակբայը կ'եղանակաւորէ աստ plus մակբայը: Մակբայները կ'եղանակաւորեն բայ մը, ածական մը կամ նոյն իսկ մի այլ մակբայ. Il parle bien, լաւ կը խօսի (bien մակբայը բայի կը վերաբերի աստ). il est bien grand, քաւ Եւս մեծ է. [աստ ածականի կը վերաբերի]. Qui était bien aussi grand que l'église [տես բնագրին մէջ քիչ մը վարը], Որ գրեթէ ա՛յնքան մեծ էր որքան եկեղեցին [աստ մակբայի կը վերաբերի].— Beaucoup plus հակառակն է un peu plus:

9. Là-bas, հոն վարք, այն է անդին, քիչ մը հեռուն:

10. C'est beaucoup dire, Եւս բոն ըսել է այդ գաղիւնէն այս ասացուածը կը նշանակէ՝ ծայրագոյն տատիճան մը ցոյց տալ որու հասնիլ հաւանականաբար կարելի չլիտի լինի:

11. y compris le clocher, Զանգակատունն ալ մէջը ըլլալով, ի միասին առնլով: y compris հակառակն է non compris [մէջը չըլլալով, առանց]. այսպէս կը նշանակեն վրան զի comprendre բային բնիկ նշանակութիւնն է բալանդակել, պարունակել, որպէս կազմութիւնն ալ ցոյց կուտայ, com (ի միասին) prendre [առնուլ]. comprendre հասկնալ, ի միս առնուլ կը նշանակէ փոխաբերական իմաստով: y compris, non compris բաղադրեալ ածականը գոյականէն առաջ դրուելով անփոփոխ են, իսկ վերջը դրուած առին կը համաձայնին. y compris cette page,

cette page y comprise (այս էջն ի միասին):

12. Vous n'avez pas gobé vos bourdes. Ձեր սուտերը չպիտի կրնաք կլնեցնել իմն: Gober [ընտ.] կը նշ. կուլ տալ անցնալով. gobe des mouches, du vent, [ճանճ կլնել, հով կլնել] այն է ծախալախաւ ըլլալ անտեղ, սպառելով. gobe le morceau, l'hameçon l'appât, [կուլ տալ պատառը, կարթը, խայծը] այն է ղիւրաւ խաբուիլ, քեթեւորէն ու խաբարէն հաւատալ. Il gobe tout ce qu'on lui dit [Ամէն իրեն ըսուածին կը հաւատայ, ամէն բան կը կլնէ]. — Bourde [իդ.] կը նշանակէ սուտ, բարոյանք, պարսկութիւն:

13. Ce qu'on aurait pu faire d'une chaudière aussi démesurée, քէ ի՛նչ (ինչ որ) պիտի կրնային ընել այդքան անագին կարծայ մը: Գիտե՛լ պէտք է հոս faire բային ինդիքները գաղիւնէնի մէջ և բաղդատել համապատասխան բառիցն հետ հայերէնին մէջ. que [զոր] սեռ ի խնդիր է, d'une chaudière [կաթսայէ մը] բնութեան խնդիր. բայց հայերէնին մէջ ի՛նչ ստորագրելի է և կարծայ մը սեռ ի խնդիր. Գաղիւնէնը կ'ըսէ միշտ բանէ մը բան մ'ընել, շինել, իսկ հայերէնը բան մը բան մ'ընել. que ferez-vous de ce papier? [Ի՞նչ պիտի ընէք այս թուղթը]:

14. A moins que ce ne fût pour s'en servir en guise d'église. Եթէ ոչ զայն իբրեւ եկեղեցի գործածելու համար ըլլար: A moins que, շարժապական ասացուած, իրմէ ետեւ բայը ստորագրական և ne մակբայով կուգէ և կը նշանակէ եթէ ոչ, միայն քէ. — Guise [իդ.] կը նշանակէ, եղանակ, կերպ, յատուկ նաեակ. Chacun agit selon sa guise. [Ամէն որ կը գործէ ըստ իւր կերպի, ուղածին համեմատ]. En guise de... կը նշանակէ իբրեւ, բանիմէ սեղ. — Se servir de կը նշանակէ գործածել:

15. Vous n'y êtes point, Ձեք հասկնար, չհասկըցաք: y être նաեւ կը նշանակէ իր տունն ըլլալ. n'y être pour rien մասնակցութիւն չունենալ (այն բանին մէջ). il n'y est plus, ալ խեղճ հոն չէ, ուսուցիր չէ, քելը կորսնցուց:

3. ՀԱՅԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԵՇ ԿԱՂԱՄ ԲԸ

(Խօսակցութիւն)

Կարսայագործ մը. — Սաիրիչ, նայեցէ՛ք անդամ մը սա գեղեցիկ կաղամբներուն, դա պարտիզին մէջ. ո՛րչափ խոշոր են. ի՛նչ զարմանալի մեծութիւն:

Սաիրիչը. — Ծճմարիտն ըսելու համար, այդ կաղամբներն ա՛յնքան նշանաւոր բան մը չեն: Ես, երբ Գաղիոյ մէջ կը շրջէի, հատ մը տեսայ որ շա՛տ աւելի մեծ էր քան Ժողովրդապետին տունը, զոր կը տեսնէք հոն վարը:

Կարսայագործը. — Ձեր այդ ըսածը քիչ մը տարօրինակ է: Սակայն ես կը յիշեմ որ անդամ մը սան մը շինեցինք որ գրեթէ եկեղեցիին չափ մեծ էր, զանգակատունն ալ ի միասին առնլով:

Սափրիչը. — Կատակ ընել կ'ուզէք, կաթսայագործ. բայց ձեզ կ'իմացնեմ որ չսկիտի կլնեցնէք ինձ ձեր սուտերը: Եկեղեցիի՛ն չափ մեծ: Է՛հ, կ'ուզէի գիտնալ թէ ի՛նչ պիտի կրնային ընել այդքան ահագին կաթսայ մը, եթէ ոչ իբրեւ եկեղեցի զայն գործածէին. այն ատեն զանգակներն ալ վաստկած կ'ըլլային:

Կարսայագործն. — Ո՛ւշ, լաւ չթափանցեցիք, սափրիչ. պարզապէս անոր համար չինեւ առած էին որ ժողովրդապետի տանց չափ մեծ կաղամբներն անոր մէջ եփեն:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

—•••••

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԸՆԹԱՑԲ

—•••••

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ

(Շար. 8-ի 6)

Որովհետեւ մշակեալ լեզուք կը բաժնուին նաև հին և նոր, և իբրեւ այսպիսի ունին տարբեր հանգամանս, այլ տեսութեամբ ևս հայերէնն կը ցուցնէ այն երկու խումբերուն, հին և նոր լեզուաց, մէջ միջին պատուաւոր դիրք:

Միջին դրիւք սա կ'իմացուի թէ մեր հին հայերէն լեզուն ոչ հին լեզուաց, յունարէնի և լատինարէնի, և ոչ արդի եւրոպական լեզուաց կը նմանի բոլորովին, այլ ունի միջին իմն անկախ դիրք, երկոցունց ևս կատարելութիւններուն հաղորդ:

Ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ, մեր լեզունին պատմութեան մէջ երկիցս փորձ եղաւ հայերէնին տալ յունարէնի կամ լատինարէնի կազմութիւն, կամ, այլով բանիւ, հելլենացուցանել զհայերէնն, ինչպէս ի վերջ կոյս կամ իսկ և իսկ զինի Ե. դարուն. և յետոյ, աւելի անազան, իբր ժ. Դ. դարուն, լատինացուցանել: Բայց այս փորձերն որ հակառակ էին բնութեան լեզուին, իբրեւ եկամուտ և օտարոտի, ընկեցան ի բաց, և լեզուն գտաւ միւսանգամ իւր ինքնօրէնութիւնը:

Հին լեզուներն ընդհանրապէս, և ի մասնաւորի յոյնն և լատինն, նշանաւոր են քերականական ձեւերու առատութեամբ և զա-

նազանութեամբ, գոյականներու ածականաց հետ դաշնակաւոր համաձայնութեամբ. նոր լեզուք չունին զայս, բայց ունին մեծ յստակութիւն և պարզութիւն չարելու եւ կապելու զմասունս բանի բնական կարգաւ:

Մեր հին հայերէնն, հոլովներու զանազանութեամբ, ինչպէս նաև ածականաց գոյականներու հետ համաձայնութեան օրինօք, այնպէս կը նմանի յունարէնի և լատինարէնի, մինչեւ թուել այն լեզուներուն վրայ ձուլուած. միւս կողմանէ հայերէնի շարքն այնպէս համաձայն է նոր լեզուաց, յանուանէ գաղիերէնի պարզութեան, մինչեւ թուել թէ մեր նախնիք տեսնելով արդի լեզուաց կարգը՝ նախամեծար ընտրեցին զայն իբրեւ աւելի բանական (տրամաբանական) քան յունարէնի և լատինարէնի խառն և դժուարին կարգը: Այս է պատճառ որ աւելի դիւրին է գրեթէ անփոփոխ թարգմանել ի հայ նոր լեզուներէ քան հիներէն:

Ահա իբրեւ օրինակ թարգմանութիւն մի գաղիերէնէ զոր կը ջանանք տալ որչափ հնար է բան առ բան, ցուցնելու համար թէ ո՛րչափ մօտ է մեր հին հայերէնի ոգին ոգւոյ արդի լեզուաց:

Սակայն Ադրաստէս որոյ գունդք տկարացեալ էին յոյժ ի կուռին՝ մեկուսացեալ էր յետոյ լերինն Աւլոնի սպասել անդ օգնութեան ուստեք ուստեք, եւ ջանալ յանկարծ ի վերայ հահանել միւսանգամ թշնամոյն. հանգոյն առիւծու քաղցելոյ, որոյ ի բաց վանեալի հանգրուանէ, դառնայ յանտառս մթինս եւ մոռնէ ի մորի անդր իւր, ուր սրեալ զժանիս իւր և զճիրանս՝ սպասէ դիպուլ ժամու գիշատելոյ զամենայն ոչխար և արջառ:

Տեւեմաք գունգործեալ մուծանել անվրէպ հրահանգ ի բանակ անդր, ոչ այլ ինչ

Cependant Atraste, dont les troupes avaient été considérablement affaiblies dans le combat, s'était retiré derrière la montagne d'Aulon, pour attendre divers secours, et pour tâcher de surprendre encore une fois ses ennemis: semblable à un lion affamé, qui ayant été repoussé d'une bergerie, s'en retourne dans les sombres forêts, et rentre dans sa caverne, où il aiguise ses dents et ses griffes, attendant le moment favorable pour égorger tous les troupeaux. Télémaque, ayant pris soin de

զմտաւ ածէր բայց ածել յարգելնս զխորհուրդն զոր ի մօր մօր եղեալ էր, և զոր ոչ եհան ի վեր զօրավարաց բանակին: Ի բազմաց հետէ տագնապէր նա զգիշերն ողջոյն յանրջոց որ ածէին նմա յանդիման զհայր նորա զՈդիսեւս: Այս պատկեր սիրելի գայր միշտ ի կատարած կոյս գիշերոյն, մինչչեւ եկեալ այգուն հալածել յերկնից իւրովն նորածին լուսով զաստեղան անհաստատ, և յերեսաց երկրէ զքաղցր քունն զորոյ զհետ գան երազք թրթռելով:

Մերթ թուէր նմա տեսանել զՈդիսեւս մերկ ի կղզւոյ ուրեք երանիկ երջանիկ, առ գետեղբոր, ի ծաղկազարդ մարգագետնի, և շուրջ պատեալ ի նեմրայից որ ընկենուն նմա հանդերձս ի ծածկոյթ. մերթ կարծէր ունկն դնել նմա զիսօսէր յապարանս ուրեք համակ փայլուն յոսկոյ և ի փղոսկրէ, և ուր արք պսակեալք ծաղիօք ունկն դնէին կօն հաճութեամբ և զարմանօք: Բազում այն էր զի Ոդիսեւս երեւէր նմա յանկարծ ի խրնջոյս ուր խնդութիւն չողայր ի մէջ բերկրանաց, և ուր լսելի լինէին մրմունջք քաղ-

mettre une exacte discipline dans tout le camp, ne songea plus qu'à exécuter un dessein qu'il avait conçu, et qu'il cacha à tous les chefs de l'armée. Il y avait déjà longtemps qu'il était agité, pendant toutes les nuits, par des songes qui lui représentaient son Ulysse. Cette chère image revenait toujours sur la fin de la nuit, avant que l'aurore vint chasser du ciel, par ses feux naissants, les inconstantes étoiles, et de dessus la terre, le doux sommeil, suivi des songes volitgeants.

Tantôt il croyait voir Ulysse nu, dans une ile fortunée, sur la rive d'un fleuve, dans une prairie ornée de fleurs, et environné de nymphes qui lui jetaient des habits pour se couvrir; tantôt il croyait l'entendre parler dans un palais tout éclatant d'or d'ivoire où, des hommes couronnés de fleurs l'écoutaient avec plaisir et admiration. Souvent Ulysse lui apparaissait tout à coup dans des festins, où la joie éclatait parmi les délices, et où l'on entendait les tendres accords d'une voix

ցրաճայն երգոց ի նււագս քնարի որ քաղցր էր քան զԱպոլլոնին, և քան զբարբառ Մուսայիցն ամենեցուն:

Տեխմ. Գիրք. ԺԳ.

Բայց մեր նախնիք Ե. դարուն գիտցան տալ այս ճշդութիւնը նաև իրենց թարգմանութիւններուն յունարենէ, թէ պէտքի տեն ևս հայերէն լեզուին ամբաւ զարդերը թափել ըստ տեղւոյն: Յայտնի է Ս. Գրոց կանոնական մասերուն, մանաւանդ պատմականներուն թարգմանութեան ճշդութիւնը, և անկանոն մասերուն, յանուանէ Մակարայեցւոց, առատութիւնը:

Հոս դենք նախնեաց թարգմանութենէն օրինակս ինչ:

Ղուկասու Աւետարանին սկիզբը

Քանզի բազումք յօժարեցին վերստին կարգել զպատմութիւն վասն իրացն հաստատելոց ի մեզ, որպէս աւանդեցին մեզ որ ի սկզբանէ ակնատեսք և սպասաւորք եղեն բանին. կամ եղեւ և ինձ, որ ի սկզբանէ զհետ երթեալ էի ամենայնի ճշմարտութեամբ, կարգաւ գրել քեզ, քաջ թէյորիլէ, զի ծանիցես զբանիցն որոց աշակերտեցար՝ զճշմարտութիւն:

Յովն. Ոսկ. Մատթէի աւետարանին մեկնութեան սկիզբը

Պարտ և պատշաճ էր մեզ ոչ կարօտանալ ի նշանագիրս դրեւոցն օգնականութեան. այլ այնպէս որբական վարս ընծայեցուցանել, որպէս զի շնորհք հոգւոյն փոխանակ ընդ գրոց լինէին մերոց հոգւոցս ի սաշտպանութիւն. և զորօրինակ զգրեալն մեղանաւ, նոյնպէս և զմեր սիրտս տուրբ հաղւովն գրել: Իսկ արդ քանզի յայնպիսի շնորհացն վրիպեցաք, ո՛ն առեալ մտադիւր յերկրորդն զիմեացուք: Եւ զի առաջինն աղնուագոյն էր և՛ որովք ասացն, և՛ որովք եցոյցն արդեամբք, յայտ արար Աստուած. որպէս՝ Նոյի և Աբրահամու և Նոյի որդւոցն և թոռանց. և Յովթայ և Մովսիսի որոց ոչ գրով խօսեցաւ, այլ ինքն ինքեամբ եգիտ զնոցա մտացն յստակութիւն:

Ահա ճշդութեան և լեզուի յստակութեան կողմանէ թագաւորք թարգմանութեան,

avec une lyre plus douce que la lyre d'Apollon et que la voix de toutes les nymphes.

TÉLEMAQUE, LIVRE XIV.

այնպէս հաւատարիմ բնագիրներուն, որպէս մեր վերի թարգմանութիւնն գաղիերէնէ, սա տարբերութեամբ միայն, որ, որովհետեւ յունարէնն սովոր է ընդունելութիւններով ամփոփել դիմաւոր բայեր խնդիրներով առանց յարաբերականի, հայ թարգմանիչքն, հաւատարիմ իւր լեզուին օրինաց, կը փոխէ ընդունելութիւնները դիմաւոր բայերու, և դնելով խնդիրներն իւրաքանչիւր իւր տեղը՝ կը պարզէ կարգն ըստ օրինակի արդի լեզուաց որ ունին նոյն քերականութիւնը, ինչպէս կը տեսնեն համեմատողք:

— Հատուածներուն զորս բերինք ի նախնեաց՝ կը դնէինք հոս բնագիրներն համեմատութեան համար. գիտենք սակայն թէ ընթերցողներէն սակաւք հմուտ են յունարէնի: Յունարէնագիրաց գիւրին է այս փորձն ընել համեմատելով Ս. Գրոց պատմական մասերուն, յանուանէ Գործոց առաքելոց բնագիրն հայերէն թարգմանութեան հետ, որ հարազատ թարգմանութեան ընտիր օրինակ է:

Գալով յայն թէ ուստի՝ ունի հայերէնն այն պարզ բնական կարգն որով այնպէս կը մօտենայ նոր լեզուաց պարզութեան, չէ ըստուգիւ յայտնի: Դիտելի է միայն թէ այն կարգն հին լեզուաց մէջ սեպհական է սեմական լեզուաց տոհմին, մանաւանդ երբայերէնին. այնպէս որ եթէ նախնիք մեր թարգմանէին զՍ. Գիրս ուղղակի երբայական բնագրէն, կ'ունենայինք երբայեցերէնին հարազատ թարգմանութիւնը, ճշգրտոյն քան զյունականն և զլատինական:

Ա. Մ. ԳՍՐԱԳԱՇԵԱՆ

(Շարունակելի)

—

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹԻՒՆ (1)

(Պէրպլերեան վարժարանի մէջ աւանդեալ դասուց ամփոփումն):

ԴԱՍ Դ.

ԲԱՆ (Raison) (Շար.)

19. Բանին սկզբունքները կամ առաջին երջմարտութիւնը:— Բանին ծանօթութիւններն կրնամք երկու դասերու բաժնել, թէպէտ

և սերտ առնչութիւն ունին միմեանց հետ. Ա. Բանական սկզբունք կամ առաջին հեմարսոսիւնք (Principes rationnels ou vérités premières) եւ Բ. Բանական տեսիլ կամ առաջին ծանօթութիւնք (Idées rationnelles ou notions premières):

Առաջինք մտաց այն բնական լոյսերն են, իմացականութեան այն բնական պէտքերն են որոց համեմատ մեր փորձառութեան ծանօթութիւնները կը հաւքեմք, կը կապակցեմք, կը դասաւորեմք, որովք կարող կը լինիմք կազմել տիեզերաց համադրական ծանաչողութիւնը: Իրենց մէջ ալ կրնամք որոշել 1⁰. Գործնական սկզբունքը (Principe pratique) և 2⁰ Հայեցողական սկզբունքները (principes spéculatifs), առաջինը՝ մեր վարմանց ուղղիչն և հետեւապէս հիմն բարոյականի, իսկ երկրորդքն՝ ուղղիչ մտածութեան և հիմունք գիտութեանց:

Գործնական սկզբունքն բանին այն օրէնքն է որոյ համեմատ ամէն մարդ զանազանութիւն կը դնէ բարւոյն ու չարին մէջ և ինքզինք պարտաւոր կը ճանչէ բարին գործելու, այսու մարդիկ բարոյական էակներ են և պատասխանատու իւրեանց գործոց: Թէ մարդկային բանականութիւնն այսպիսի որոշ սկզբունք մ'ունի՞ և կը հարկադրէ՞ մեր վրայ բարին գործելու պարտաւորութիւն մը, բացարձակ օրէնք մը, շատ անգամ խնդրոյ նիւթ եղած եւ տարակուսանայ տեղի տուած է. վասն զի առարկուած է թէ, եթէ բարւոյն ու չարին զանազանութիւնն բանին մի պայծառ ծանօթութիւնը լինէր՝ բոլոր մարդոց հասարակաց, զանազան ժամանակաց ու աշխարհաց մարդիկ ա՛յնքան տարբեր գաղափարներ չպիտի ունենային արդարին ու առնիրաւին, առաքինութեանց ու մոլութեանց վրայ և ա՛յնքան տարբեր ու փոփոխական օրէնքներ չպիտի հաստատէին. Մովսէս Վի գողանարո՞ կ'ըսէ, Լիկուրգոս ճարտար գողութիւնը վարձատրութեան արժանի կը համարի. Հնդիկը կ'զգուշանայ անասուն մը սպաննելէ, իսկ Սկիւթացին իւր ծերունի հայրը կ'սպաննէ ու անոր միւր կուտէ, ևն: Սակայն այս առարկութիւնք անտի յառաջ եկած են որ մեր բանականութեան այդ ըսկզբունքն լաւ չէ հասկցուած եւ ուղղուած է անոր շատ ճշգրտալ ու սեղմ իմաստ մ'ընծայել: Պարտաւորութեանց վրայ մարդոց

(1) Տես թիւ 1—7:

կարծուք կրնան զանազանիլ, բայց խնդիրը այն է թէ՛ ամէն մարդիկ պարտաւորութիւն կ'ընդունին. բարւոյն տեսլականն հետզհետէ կը բարձրանայ ու կ'ազնուանայ ըստ յառաջդիմելոյ քաղաքակրթութեան, բայց ամէն ժամանակի մարդիկ ընդունեն թէ՛ կայ բարի, այսինքն բան մը զոր կատարել պարտք մ'է մարդուն, որպէս պարտք է չգործել նորա հակառակը: Այս տեսութեամբ գործնական սկզբունքն ունի անժըխտելի բանական հանգամանք և, այնու առաջնորդեալ, մարդիկ կը ջանան ճշդել տակաւ պարտաւորութեան նիւթը, որոշել բարին ու չարն, ըստ տեսլականին յոր կը բարձրանան աստիճանաբար:

Հայեցողական սկզբունք երկու կարգի կ'ստորաբաժանին, վերլուծական և համադրական սկզբանց (principes analytiques et principes synthétiques):

Վերլուծական սկզբունք այնոքիկ են որք կ'արդեւուն միտքն հակասութեան և անհեթեթութեան մէջ իյնալէ եւ որովք միտքն կը հաստատէ թէ՛ ինքն ինքեան հետ համաձայն է և չի կրնար միեւնոյն բանը թէ՛ ճշրիտ եւ թէ՛ սխալ ընդունիլ: Վերլուծական կը կոչուին, վասն զի անոնց և անոնց զօրութեամբ մեր ըրած հաստատութեանց մէջ ստորոգելին ենթակայէն կը հանուի վերլուծութեամբ եւ ենթակային գաղափարին վրայ բան մը չի յաւելուր: Այսպէս երբ ըսենք. «Ինչ որ է՝ է», կամ «Եռանկիւն մ'ունի երեք անկիւններ»: Միայն թէ պէտք չէ կարծել որ այսպիսի նախադասութիւնք պարզ ու միամիտ նոյնախօսութիւնք (tautologie) են. վերլուծական սկզբունք կը բացատրեն մտքին ընդդիմութիւնն հակասութեան, և նոցա ուժովն է որ, զոր օրինակ, ուսողութեան մէջ, միտքն նոյնէն ի նոյն, համարժէքէ մը յայլ համարժէք անցնելով, կը կազմէ ուսողական ճշմարտութեանց շղթայն:

Այս սկզբունք երեք են. Սկզբունք Գոյնութեան (principe d'identité), Սկզբունք Բախաւորութեան (principe de contradiction), և Սկզբունք Երրորդի (principe du tiers ou du milieu exclu): Ի սոցանէ ամենէն հիմնականն է նոյնութեան սկզբունքը, և միւս երկուքն նոյնին տարբեր ձեւերն են. այս սկզբունք կը բացատրուի սա բանաձևերով. Ինչ որ է է. Ինչ որ չէ չէ.

Գոյնը Գոյն է. այսինքն թէ՛ միտքը կը հաստատէ ինչ որ կը հաստատէ, ինքն իրեն հետ համաձայն է, չի կրնար նոյնը ճշմարիտ ընդունիլ եւ չընդունիլ միանգամայն: Ահա կ'անցնիմք հակասութեան սկզբունքին, որ միեւնոյն բանն է, և որ կը բանաձևի այսպէս. Երկու հակասական հաստատութիւններ չեն կարող երկուքն ալ ճշմարիտ ըլլալ. եթէ մին ճշմարիտ է, միւսը սխալ է. արդարեւ երբ միտքը կը հաստատէ թէ՛ բան մ'է ինչ որ է, միեւնոյն ատեն կը հաստատէ թէ՛ այս բան չէ ինչ որ չէ եւ թէ՛ չի կրնար ըլլալ ու չըլլալ միանգամայն. միտքն հակասութիւն չընդունիր, չէ կարող միեւնոյն ատեն հաստատել բան մ'ու անոր հակառակը, ըսել թէ՛ բան մը բարի է եւ չար միանգամայն՝ միեւնոյն յարաբերութեամբ. ըստ որում բան մը է կամ չէ, ապա երկուքին մէջ չկայ միջին եզր մը. երկու հակասականներէն հարկաւորապէս մին կամ միւսն է ճշմարիտ, չիք երրորդ, չիք միջոց. նոյնութեան սկզբունքին մի այլ ձեւն է այս կամ նորա մէկ կիրառումը, որ յոմանց նկատուած է առանձին սկզբունք մը. այս է միջնոյն կամ երրորդին արտաքսման սկզբունքը: Ասով է որ կրնամք նախադասութիւն մը հաստատել հակառակին անտեղութիւնը կամ անհեթեթութիւնն ապացուցանելով:

Համադրական սկզբունք այնոքիկ են որոց զօրութեամբ միտքը իրաց պատճառը, վախճանը, օրէնքը կը փնտռէ, վասն զի ի յառաջադունէ կը հաւատայ անդիմադրելի հաւատքով թէ՛ ամէն ինչ որ կը լինի՝ զայն յառաջ բերող պատճառ մ'ունի, թէ՛ վախճանի մը համար կը լինի, և թէ՛ կարգ ու հաստատութիւն կայ բնութեան մէջ, այսինքն թէ՛ նոյն պատճառները յառաջ կը բերեն միշտ նոյն արդիւնքները: Գիտակցութեան վրայ խօսելով ըսինք ասկէ յառաջ թէ՛ մարդ պատճառի, արտադրիչ զօրութեան գաղափարն նախ և յառաջ կ'ըստանայ իւր անձին գիտակցութեամբ. այս ճիշդ է, բայց այս լոկ գաղափար կամ ծանօթութիւն մ'է միայն, բանն է որ զայս ծանօթութիւն կը տիեզերականացնէ եւ հարկաւոր ու բացարձակ ճշմարտութիւն մը, սկզբունք մը կ'ընէ զայն, որով կը մղուի միտքը իւր գիտած երեւութից կապը խուզարկել և ոչինչ թողուլ անջատ առանձին, կազմել շարքեր, խումբեր ուր կարեւ.

նայ մուծանել իւր հետզհետէ դիտած իրողութիւններն, ընդհանուր իրողութեամբ կամ օրէնքներով բացատրել մասնաւորներն, և ընդհանուրներէ երթալ գէպընդհանրացոյնս: Այսպէս կ'ընեն բոլոր բնական ու փորձառական գիտութիւններն, որոց հիմն են այս (համադրական) սկզբունք: Համադրական կը կոչուին, վասն զի անոնց մէջ ստորոգելին վերլուծմամբ չհանուիր ենթակայէն, այլ անոր վրայ կը յաւելնայ. այսպէս է երբ կ'ըսեմ «Ամէն իրողութիւն ունի իւր պատճառն»: Ըստ այսմ սխալ է այս սկզբունք բանաձեւել այսպէս, «Ամէն արդիւնք ունի իւր պատճառն», վասն զի յայնժամ ստորոգելին կրկնած կը լինէր զենթակայն:

Համադրական սկզբանց ամենէն ընդհանուրն ու հիմնականն է այն զոր կը կոչեն Սկզբունք բաւարար պատճառի (principe de la raison suffisante), որ կը բացատրուի սա ընդհանուր բանաձեւով. ինչ որ է ունի հարկաւորապէս իւր լինելութեան պատճառը: Միւսներն, որք նոյնէն կը բխին և տարբեր ձևերն են մտքին յամենայնի վասնէր մը փնտռելու պէտքին բացատրութեան, են հետեւեալներն:

Սկզբունք պատճառաւորութեան (principe de causalité), որ կը բացատրուի այսպէս. Ամէն իրողութիւն պատճառ մ'ունի և կամ Ամէն երեւոյթ յառաջ կայ հարկաւորապէս մի այլ երեւոյթ առանց որոյ ինք չպիտի կրնար յառաջ գալ:

Սկզբունք վախճանաւորութեան (principe de finalité), որով միտքը կը հաստատէ թէ Ամէն ինչ որ է կամ կը լինի ունի վախճան կամ նպատակ մը, կամ թէ Պարզ երեւոյթներ կ'աջակցին կազմելու բազմամասն երեւոյթներ որոց վերջնական արտադրութիւնն իրենց լինելութեան պատճառն է: Մեր բանականութեան այս օրէնքով ոչ միայն իրաց արդիւնարար պատճառը (cause efficiente) ճանչնալ կ'ուզեմք, այլ և վախճանական պատճառը (cause finale). կը հաւատամք թէ բնութեան ոյժերն ի զուր չեն սպառիր, ամէն կարգադրութիւն ի նպատակ ինչ կը հայի, ամէն գործարան իւր պաշտօնն ունի, և այլն:

Սկզբունք կարգաւորութեան (principe d'ordre), որ հիմն է խեղամտութեան և որ կը բացատրուի հետեւեալ բանաձևերով. Երեւոյթ կապուած են հաստատուն առնչութեամբ

կամ Ամէն ինչ ի բնութեան կը լինի օրինօք, և կամ Դարձեալ Մի եւ նոյն պատճառ, մի եւ նոյն պարագայից մէջ, յառաջ կր բերեն ամենուրեք եւ միշտ մի եւ նոյն արդիւնքներն:

Սկզբունք շարայարութեան (principe de continuité), որ կը բանաձևի այսպէս. Բնութիւնը ուսում չընէր (natura non facit saltus), այլ կ'ընթանայ միայն եւ ասիմանական փոխանցումներով: Ուրիշ բառերով, ամէն ինչ չղթայեալ է յարարչութեան, ոչ չինչ կը լինի յեղակարծ և բուռն փոխանցմամբ, ու այս հետեւանքն է կարգաւորութեան սկզբունքին, վասն զի բուռն ու չպատրաստուած փոփոխումը պիտի լինէին տեսակ մ'անկարգութիւն ի բնութեան: Այս սկզբան վրայ յենլով՝ Լայպնից, միայն իւր մտաց բնական լուսովն, կասկածած էր կենդանեաց ու բոյսերու մէջտեղ միջին տեղ մը բռնող էակաց, այն է կենդանաբոյսերու գոյութիւնն:

Սկզբունք փոքրագոյն գործողութեան (principe de moindre action), որոյ համեմատ Բնութիւնը միշտ պարզագոյն միջոցներն ի գործ կը դնէ, միշտ համառօտագոյն համբայներով կ'երթայ յիւր նպատակն: Այս սկզբունքէն առաջնորդեալ գտաւ Տէքարդ տեսաբանութեան այն օրէնքն թէ լուսոյ ճառագայթի մը ցոլացման անկիւնը հաւասար է վերանկման անկիւնին:

Սկզբունք անգնահատելեաց (principe des indiscernables), որոյ համեմատ Չիքնութեան երկու էակ բացարձակապէս համանման: Բաւարար պատճառի սկզբունքին մէջ հետեւանքն է և այս, ըստ որում երկու յարեւման էակաց մին պատճառ չպիտի ունենար լինելութեան, մին անօգուտ պիտի լինէր:

Ռ. Յ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԾԱՂԻԿԱԲԱՂ ՀԱՏՈՒԱԾԻ

ՅՕՏԱՐԶԳԻ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱՑ

ԹԷ ՈՒՍՏԻ ԵՆ ԱՌԱԿԻ

Յաւուր միում, և էր վերջին օր դարուն ոսկւոյ, Ստութիւն յանկարծ եհաս ի վերայ ճշմարտութեան, մինչ ի քուն էր սա մերկացոյց զնա ի սպիտակ հանդերձէն, արկ զայն զանձամբ, և անդէն եղեւ աստուած երկրի: Աշխարհ հրապուրեալ ի սպառնալ պայծառութենէն՝ ետես զանձն յետ սակաւ աւուրց անկեալ յառաջնոյ անմեղութենէն. ի բաց եկաց յիմաստութենէ և յուղղութենէ:

Ճշմարտութիւնն հալածեցաւ, լքաւ, խոտեցաւ. իսկ Ստութեան որ յինքն վտարեալ էր զանուն նորա՝ մատուցաւ պաշտօն որ ճշմարտութեան անկ էր: Զոր ինչ ճշմարտութիւնն ասէր՝ համարէր իբրեւ ցընորք, և զոր ինչ առնէրն՝ կարծէր յիմարութիւն: Եթէ երբէք յանդիմանէր զոք, յընչաց քերէին. եթէ անկանէր յաղերս, արհամարհեալ լինէր իբրեւ տաղտկալի: Ի զուր երթայր գրանէ ի դուռն, և իբրեւ յանդիման լինէր մտանել ի ներքս, աղաղակէին. ի բաց գնա աստի: Յանդուգն ոմն իշխեսաց իսկ կոչել զնա լպիրշ վասն մերկութեանն: «Վաչ,» ասէր. «չիցէ՞ յետին անամութեան շրջել այսպէս մերկանդամ ի հրապարակս. օ՛ն անդր ի բաց, ո՛վ հէքդ և թշուառական. չիք հնար քեզ այսուհետեւ արկանել զմարդիկ ի հրապարակս խաբէութեան: Ճշմարտութիւնն խոյս ետ յարտասուս հարեալ, և չոքաւ թաքցել յանապատի: Բայց այն ինչ հասեալ նորա անդըր, եգիտ առ ծառով միով զգոյնագոյն հանդերձն զոր թողեալ էր անդ Ստութիւնըն: Ճշմարտութիւնն չգանդաղեցաւ ագանակ զայն. այլ ընդ հանդերձնն այնուիկ էր ճշմարտութիւն, բայց պաճուճեալ զարդուք ստութեան:

Գարձաւ ևս միւսանգամ առ մարդիկ, որոց տեսեալ զնա՝ եղեն ուրախ. և որք միւսանգամ գայթակղեալ էին ընդ մերկութիւն նորա՝ ընկալան զնա ակործելով օտար զարդուն այնուիկ, և Առակ անուամբ զոր առնա:

Ճշմարտութիւն կարէ քաջ հանդուրժել օտարոտի ինչ զարդուց, այլ ոչ մինչեւ կորուսանել զիրոյ ընտելեանն բարս, ապա թէ ոչ ուսուցանէր ստութիւն: Պուալոյ որոյ պատուէրք ունին միշտ զարմանալի ճշդութիւն՝ ասէ.

Զիք գեղեցիկ քան զճշմարտն. սիրելի է նորա պատգամ.

Պարտի իշխել նա ամենայն ուրեք, մինչեւ յառակս անգամ:

Թարգ. ի գաղ. է Ա. Մ. ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Գ Ո Ղ ԵՒ Գ Ի Տ ՈՒՆ

Արքայն Մովսէս այր մի էր պարզ մտօք և չքաւոր, անտեղեակ ամենայնի՝ զբաղէր եւեթ գլորինուածով վարդապետութեանն Տեքարդի. ոչ ոք կայր նմա ի սպասու, և ինքն աշխատէր յանկողնի իւրում, առ ի չգոյէ վայտի՝ զանդրաւարտիս իւր ածեալ զգլխով, և զերկուսին տոտնս անդրաւարտեացն իջուցեալ ի վայր յաջմէ և յահելէ: Յառաւօտու միում լուաւ նա զի բախէին զդուռն իւր:

— Ո՞վ իցէ այդր, ասէ:

— Բա՛յ ինձ....:

Զգեսայ նա լար մի, և բացաւ դուռնն:

Արքայն Մովսէս, առանց ինչ հայելոյ, ասէ.

— Ո՞վ իցես դու:

— Տուր ինձ արծաթ:

— Արծաթ:

— Այո, արծաթ:

— Ա՛յ, ի միտ առնում զի գող ոմն ես դու:

— Գող թէ իցեմ կամ ոչ, ինձ արծաթոյ պէտք են:

— Արդարեւ իցե՞ն քո պէտք արծաթոյ.

թէ այդպէս իցէ, աղէ՛, որոնեա ի սմա....:

Եւ կարկառեալ զպարանոց իւր առաջի առնէ նմա զմին ի տանոց անդրաւարտեացն. գողն յուզէ ի նմա:

— Եւ զի՞ այս, աղէ. չիք աստ արծաթ:

— Արդարեւ արծաթ ոչ գոյ. այլ չիցէ՞ այդր բանալի իմ:

— Եւ զի՞ առնէ բանալիս այս:

— Կա՛ զբանալիդ:

— Կալայ աւասիկ:

— Մատիր ի գրասեղան այդր. բաց զդա....:

Գողն արկանէ զբանալին ի մի ի դարանաց անտի....:

— Մի՛ մխեր զձեռն քո այդր, և մի խառնակեսցես զդա. ամենայն այդ՝ քարտէսք իմ են: Զիցէ՞ շատ, ժանտաժուտ, չեղե՞ն բաւական. այդոքիկ քարտէսք իմ են, ասեմ. օ՛ն, ի մեւս դարանն. գտցես անդ արծաթ:

— Գտի աւասիկ:

— Բարիոք է, ա՛ռ զոր գտերդ. արդ փակեա զդարանդ....:

Գողն խոյս տայ անտի:

— Տէր աւագակ, փակեսձիր գոնեայ ըզդուռնդ: Ծնունդ իժի, բաց եթող զդուռնըն....: Զիա՛րդ շնաբարոյ է գողս այս: Հարկ է ինձ ուրեմն յառնել ի ցրտի աստ. անիծեա՛լ գող: Եւ ոստնու արքայն յանկողնոյ իւրմէ, երթայ փակէ զդուռնն, և դառնայ անդրէն ձեռն ի վաստակ իւր արկանել, առանց զմտաւ ածելոյ՝ թէ գուցէ չմայր ինչ նմա գնել կերակուր վասն ընթրեաց:

(Թարգ.)

Յ. Գ.

Արտոգրէր Ա. ՍԱՔԱՅԵԱՆ

Տնօրէն—Խմբագիր

ՄԻՋՐԱՆ ԱՍՏԱՆԱՋ

Տպար. ՆՄԱՆ Կ. ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

Կ. Պոլիս, Էսկի Ձապրիէ ֆաշէսի, 61.